

Međutim zadružna sredina isto tako otežava razvitak nezavisnih i samostalnih ličnosti, pa zato opažamo često među ličnostima iz ove sredine izvjesnu neodlučnost i pasivnost, naročito onda, kada su pojedinci otkinuti od užeg doticaja sa širokim narodnim slojevima i kada je potrebno da sami stvaraju i daju inicijativu. U zadružnoj kulturi, naime, inicijativa više počiva na samom kolektivu, a manje na pojedincima, koji treba da budu samo izvršioци kolektivnih težnja. Međutim širi se slojevi mnogo teže pokreću nego pojedinci, a u građanskom društvu i političkom sistemu, koji je na tom društvu zasnovan, redovito se traži baš od pojedinaca odlučnost, inicijativa i eventualno bezobzirna borba u cilju da dospiju u prve redove. Građansko društvo naime traži »vođe«, dok zadružno društvo potrebuje samo izvršioce kolektivnih težnja, jer ono nije sklono načelu hierarhije i vodstva.

Razumije se, da raspadanjem zadružne kulture i postepenim prodiranjem kapitalističkog sistema proizvodnje, nestaje preduvjeta za kolektivna shvaćanja, i zadružna se sredina sve više približava shvaćanjima i psihi građanske sredine. Ali kod proučavanja političkih pokreta i političkih ideologija treba voditi računa i o ovim kulturnim zaostacima i prijelazima, koji mogu imati izvjestan utjecaj na mentalitet istaknutih ličnosti i na njihov način borbe.

Razlike u mentalitetu ovih dviju sredina, zadružne i plemenske, naročito odskaču, kad proučavamo politički razvitak intelektualaca u Dalmaciji i njihove odnose prema političkim pokretima u gornjoj Hrvatskoj.